

СПОСАБЫ ПЕРАДАЧЫ БЕЛАРУСКІХ ЭКАНАМІЧНЫХ ТЭРМІНАЎ У “СЛОЎНІКУ БУХГАЛЬТЭРСКАЕ ТЭРМІНОЛЁГІІ” (1928)

В. У. Праконіна (Мінск, Беларусь)

Першая палова XX стагоддзя – “магутны штуршок у напрамку развіцця нацыянальнай мовы, абумоўлены працэсам нацыянальнага адраджэння. У сувязі з гэтым узнікла неабходнасць у намінацыі раней неабазначаных шматлікіх паняццяў і рэалій, у стварэнні навуковай тэрміналогіі і аднаўленні фактычна страчанага за гады заняпаду беларускай мовы пласта абстрактнай лексікі” [4, с. 69].

Пасля абвяшчэння БССР беларуская мова пачала выкарыстоўвацца ў палітычнай, грамадскай, эканамічнай, адукацыйнай сферах. Развіццё навуковых даследаванняў, перыядычнага друку патрабавалі хуткай распрацоўкі і сістэматызацыі беларускай тэрміналогіі. У 1918 годзе Л. Леўшчанка прапанаваў стварыць спецыяльную камісію па выпрацоўцы нацыянальных тэрмінасістэм.

У 20-я гады XX стагоддзя ў сувязі з палітыкай беларусізацыі ў беларускай тэрмінаграфіі пачынаецца новы перыяд, звязаны з апрацоўкай і ўнармаваннем нацыянальнай тэрміналогіі. Беларускай тэрміналогіі адводзілася істотная роля не толькі па прычыне неабходнасці развіцця нацыянальнай адукацыі, але і як сродку ўзбагачэння беларускай літаратурнай мовы.

Навуковыя даследаванні і праца па ўнармаванні беларускай тэрміналагічнай лексікі знайшлі сваё адлюстраванне ў перакладных слоўніках, якія з’яўляліся своеасаблівым сродкам арганізацыі нацыянальнай мовы.

У 1921 годзе ў складзе Народнага камісарыята асветы была створана Навукова-тэрміналагічная камісія на чале са С. М. Некрашэвічам, якая складалася з гуманітарнай, прыродазнаўчай і матэматычнай секцый. Сярод прадстаўнікоў камісіі былі як гуманітары, так і спецыялісты ў галіне прыродазнаўчых і дакладных навук.

Кніжная серыя «Беларуская навуковая тэрміналогія» публікавалася з 1922 па 1930 год і налічвала 24 тэрміналагічныя слоўнікі агульным аб’ёмам каля 2500 старонак з галіны літаратуры, логікі і псіхалогіі, музычнага мастацтва, анатоміі, права, грамадазнаўства, заалогіі, мовазнаўства, глебазнаўства, бухгалтарскай справы, хіміі, сельскай гаспадаркі, фізікі, педагогікі, агульнай раслінагадоўлі.

У “Слоўнік бухгалтэрскае тэрміналогіі” ўвайшлі “тэрміны і паняцці ўрадовай, гандлёвай і прамысловай гаспадаркі, з якімі кожны бухгалтар ці рахункавод спаткаецца ў сваёй штодзённай працы” [3, с. 5].

Над слоўнікам-праектам працавалі А. Паўловіч сумесна з галоўным бухгалтарам Наркамзема Д. Крывадубам і Наркамасветы М. Эвенчыкам. Значныя дадаткі ўнёс у гэтае выданне дырэктар Віцебскага гандлёвага тэхнікума Г. П. Поляк. Крыніцу беларускай эканамічнай тэрміналогіі зацвердзілі ў Інстытуце Навуковай Мовы ў кастрычніку 1927 года.

У прадмове таксама падкрэслівалася, што “Слоўнік бухгалтэрскае тэрміналогіі, як і ўсе папярэднія тэрміналогіі, выходзіць у свет як проект і мае дыскусыйны характар” [3, с.5].

Інстытут Навуковай Мовы пры выданні тэрміналагічных слоўнікаў арыентаваўся на народны і літаратурны тэрміналагічны матэрыял.

У прадмове да кожнага са слоўнікаў “Беларускай навуковай тэрміналогіі” былі выкладзены асноўныя ідэі пурыстычнага прынцыпу, на які арыентаваліся аўтары пры іх укладанні.

“Слоўнік бухгалтэрскае тэрміналогіі” налічвае 1522 адзінкі, намі былі вылучаны і разгледжаны з адпаведнай крыніцы аднакампанентныя тэрмінаадзінкі (865 тэрмінаў).

Падчас аналізу аднакампанентных зыходных рускіх эканамічных тэрмінаў і іх беларускіх адпаведнікаў былі выяўлены наступныя спосабы перадачы беларускіх эканамічных тэрмінаў пры перакладзе з рускай мовы, а менавіта выкарыстанне тэрмінаў-запозычанняў (542 адзін-

кі); спрадвечнабеларускай лексікі (331 адзінак); уласнабеларускага неалагізма і іншамоўнага тэрміна-сіноніма (51 адзінка); калек (25 адзінак), беларускіх неалагізмаў (18 адзінак).

Пераважная частка тэрмінаў у адпаведным перакладным слоўніку – запазычанні. Запазычанні – “гэта больш-менш працяглы працэс уваходжання чужой лексікі ў лексіка-семантычную сістэму мовы-рэцэптара, устанавленне сэнсавых, стылістычных і розных іншых сувязей іншамоўных слоў з лексічнымі элементамі прымаючай мовы” [2, с. 160]. Як адзначае Л. М. Шакун, “кожная мова ўзбагачаецца і за кошт запазычання з іншых моў. Яе кантакты з іншымі мовамі спрыяюць разгортванню скрытых у ёй патэнцый і даюць магчымасць выкарыстаць для намінацыі яшчэ не пазначаных паняццяў і з’яў ужо гатовыя, створаныя ў іншых мовах словы” [7, с. 22]. Як адзначана ў прадмове да тэрміналагічнага выдання, “большасць іх настолькі пашырана цяпер сярод рахункаводаў і ў канцэлярыях, што няма канечнае патрэбы перакладаць іх па-беларуску або тварыць нэалогізмы” [3, с. 5]: абонемонт – абонэмент, агент – агент, биржа – біржа, валюта – валюта, вексель – вэксаль, дебітор – дэбітор, дывідэнд – дывідэнд, інвітацыя – інвітацыя, индекс – індэкс, капітал – капітал.

Асноўны прынцып пры ўкладанні “Слоўніка беларускае тэрміналогіі” – выкарыстанне сродкаў беларускай мовы. Значная частка тэрмінаў, створаных шляхам тэрміналогізацыі агульнаўжывальных слоў, у далейшым трывала замацавалася практыкай і складае аснову сучаснай беларускай тэрміналогіі.

229 аднакампанентных адзінак з адпаведнай крыніцы прадстаўлена спрадвечнабеларускімі тэрмінамі: закупка – закупка, изложение – выклад, количество – колькасць, мена – мена, налог – падатак, наниматель – наймальнік, начет – налічэнне, неплатеж – нявыплата, образец – узор, отчет – справаздача.

У асобных выпадках для замацавання за беларускім тэрмінам-неалагізмам адпаведнага тэрміналагічнага значэння ў слоўніку побач з беларускім тэрмінам падаецца іншамоўны, што садзейнічала развіццю сінаніміі: аль-пари – аль-пары, нараўне; персонал – пэрсонал, асабовы склад; подсчет – падрахунак, падлік; прейскурант – цэньнік, прэйскурант; применение – ужытак, дапасаваньне; просрочка – пратэрміноўка, прасрочка; разгрузка – разгрузка, разладаваньне; результат – рэзультат, вынік; род – род, гатунак; совокупность – суцольнасць, злучнасць.

Рускія эканамічныя тэрміны ў “Слоўніку бухгалтэрскае тэрміналогіі” перакладаліся на беларускую мову пры дапамозе калькавання, паколькі калькі “з’яўляюцца адначасова вынікам словаўтварэння і запазычвання, прычым запазычваецца толькі структура слова” [6, с. 246]. Даследчыкі тлумачаць прычыну ўтварэння калек наяўнасцю “адэкватных або сінанімічных словаўтваральных мадэлей у абедзвюх кантактуючых мовах” [1, с. 79]. У беларускай эканамічнай тэрміналогіі “вылучаецца пласт паўкалек – слоў, якія складаюцца часткова з запазычаных, а часткова з уласнабеларускіх кампанентаў” [5, с. 246]. Наступныя адзінкі прадстаўлены калькамі: взаимоотношение – узаемаадносіны, взаиморасчет – узаемарахунак, грузоотправитель – грузаадпраўнік, грузополучатель – грузаатрымовец, грузоприематель – грузапрымальнік, залогоприематель – закладапрымальнік, злоупотребление – злоўжываньне, кредитоспособность – крэдытаздольнасць, полномочие – поўнамоцтва, полуфабрикат – напоўфабрыкат.

У 20–30-я гады члены Навукова-тэрміналагічнай камісіі практыкавалі стварэнне на беларускім лексічным і словаўтваральным матэрыяле тэрмінаў-неалагізмаў, якія ў большасці выпадкаў адпавядалі навуковаму зместу адпаведных паняццяў і словаўтваральным заканамернасцям беларускай мовы. Аднак значная частка створаных неалагізмаў не замацавалася ў беларускай тэрміналогіі з прычыны шырокай ужывальнасці ў практыцы запазычанняў, рускіх адпаведнікаў, а таксама з прычыны штучнасці асобных неалагізмаў і неадпаведнасці навуковаму зместу абазначаемых паняццяў.

Да неалагізмаў адносяцца наступныя тэрмінаадзінкі: полежалое – пралежнае, поставщик – дастаўнік, отбросы – адкідкі, магазинаж – магазыннае, магазинер – магазыннік, кустарь – саматужнік, корешок – хрыбток, колонна – слупок, итог – зьлічво, измеритель – вымернік.

Такім чынам, аднакампанентныя беларускія эканамічныя тэрміны складаюць 57 % ад агульнай колькасці тэрмінаў у слоўніку, з іх (з аднакампанентных тэрмінаадзінак): 63 % – запазычанні, 26 % – спрадвечнабеларускія тэрміны, 6 % – сінонімы, 3 % – калькі, 2 % – неалагізмы.

Актыўная тэрмінатворчая дзейнасць 20-х гадоў і выданне “Слоўніка бухгалтэрскае тэрміналогіі” не толькі дазволіла забяспечыць патрэбы ў беларускіх тэрмінах для сістэмы адукацыі, але і мела кумулятыўны эфект, паколькі спрыяла далейшай распрацоўцы спецыялізаванай беларускамоўнай літаратуры для забеспячэння патрэб розных сфер грамадскай дзейнасці.

У навуковай літаратуры прыводзіцца абгрунтаванае меркаванне, што нацыянальны тэрмінатворчы працэс павінен балансаваць паміж нацыянальна арыентаванай і міжнароднай уніфікацыйнай тэндэнцыямі. Толькі пры захаванні балансу паміж гэтымі дзвюма тэндэнцыямі беларуская нацыянальная тэрміналогія зможа паспяхова абслугоўваць сферу эканомікі.

Бібліяграфічны спіс

1. Бажкова, М. І. Аб некаторых лексіка-семантычных працэсах на пачатку фарміравання сістэмы беларускай эканамічнай тэрміналогіі / М. І. Бажкова // Этнокультурный и социолінгвістыческий аспекты в теории и практике преподавания языков в негуманитарных вузах: сборник научных статей / Министерство образования Республики Беларусь, Белорусский национальный технический университет. – Минск, 2010. – С. 290–296.
2. Баханькоў, А. Я. Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд / А. Я. Баханькоў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1982. – 230 с.
3. Беларуская навуковая тэрміналогія = La terminologie scientifique Blanche-Ruthénienne : [слоўнік]. – Вып. 17 : Слоўнік бухгалтарскай тэрміналогіі: расійска-беларускі слоўнік : праект / Інстытут беларускай культуры, АДДЗел гуманітарных навук, Інстытут навуковай мовы. – 1928. – 71 с.
4. Гапоненка, І. А. Лексіка беларускай літаратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця / І. А. Гапоненка. – Мінск : БДУ, 2012. – 307 с.
5. Лукашанец, А. А. Калькі / А. А. Лукашанец // Беларуская мова : Энцыкл. / Беларус. Энцыкл.; Пад рэд. А. Я. Міхневіча; Рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск : БелЭн, 1994. – С. 245–246.
6. Любецкая, К. П. Беларуская гаспадарча-эканамічная тэрміналогія XX ст.: крыніцы фарміравання, шляхі ўпарадкавання / К. П. Любецкая // Дыялекталогія і гісторыя беларускай мовы : матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Мінск, 15–16 красавіка 2008 г. – Мінск, 2008. – С. 278–282.
7. Шакун, Л. М. Гісторыя беларускага мовазнаўства : вучэбн. дапаможнік / Л. М. Шакун. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 271 с.

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА РУССКОГО, БЕЛОРУССКОГО И КИТАЙСКОГО ЯЗЫКОВ В АРХИТЕКТУРНОМ КОДЕ КУЛЬТУРЫ

Н. С. Протасеня (Минск, Беларусь)

Проблема воплощения культурной информации в языковом знаке исследуется учеными разных направлений: в семиотике (Ю. М. Лотман, В. Н. Топоров, Б. А. Успенский), в этнолингвистике (Н. И. Толстой, С. М. Толстая, Е. Бартминский, Е. А. Березович), в лингвострановедении (В. Г. Костомаров, Е. М. Верещагин), когнитивной лингвистике (Ю. Н. Караулов, Е. С. Кубрякова), во фразеологической семантике (В. М. Мокиенко, Г. В. Токарев, В. И. Зимин). В настоящее время установление и описание культурных кодов в рамках лингвокультуроло-